

۱۳۲۵

دانشگاه تهران
دانشکده بهداشت

پایان نامه

برای دریافت درجه فوق لیسانس علوم بهداشتی در رشته
آموزش بهداشت عمومی

موضوع

سپاهیان انقلاب و آموزش بهداشت در روسستان
براهنمائی

آقای دکتر غلامرضا پزشکیان

نگارش

جواد کلانتری

سال ۱۳۴۹ /

۱۳۲۵

تقدیم به :

سپاہیان انقلاب خدمتگزاران صدیق و پرتوان روسستا

۱۳۲۸

تقدیم به

استاد و راهنمای ارجمندم آقای دکتر غلامرضا پزشکیان که با
نهایت صمیمیت و علاقه مرا در تهیه این رساله هدایت
نموده اند.

فهرست مندرجات

صفحه	موضوع
<u>فصل اول</u>	
۱ - ۴	۱- علت انتخاب موضوع
۵ - ۱۰	۲- شناخت و بررسی شرایط اجتماعی و اقتصاد روستا
۱۰ - ۱۴	۳- وضع کنونی جوامع روستائی با ستناد آمار و اطلاعات موجود
۱۵ - ۱۷	۴- بررسی احتیاجات و نیازمندیهای بهداشتی روستا
<u>فصل دوم</u>	
چگونگی ایجاد و نحوه فعالیت سپاهیان انقلاب	
۱۸ - ۲۵	الف - سپاه دانش
۲۶ - ۳۴	ب - سپاه بهداشت
۳۵ - ۳۹	ج - سپاه ترویج و آبادانی
۴۰ - ۴۶	۲- نقش سپاهیان انقلاب در تحولات اجتماعی و بهداشتی کشور
<u>فصل سوم</u>	
۴۷ - ۴۹	۱- آموزش بهداشت چیست
۵۰ - ۶۲	۲- آشنائی با تاریخچه و فعالیتهای آموزش بهداشت
۶۳ - ۶۸	۳- ضرورت توسعه و گسترش فعالیتهای آموزش بهداشت در روستا
۶۹ - ۸۰	۴- طرح پیشنهادی استفاده از سپاهیان انقلاب در اجرای برنامههای آموزش بهداشت
-	۵- خلاصه بزبان انگلیسی
-	۶- منابع و مأخذ

تحولی که در مبنای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور ما در سالهای اخیر ایجاد شده روستائیان را با آگاهی و فراست بیشتر به نقش تولیدی و سازنده ای که در عمران و آبادی کشور دارند آشنا نموده و آنها را که قرنهای با زندگی سنتی و محرومیت و رنج خوگرفته بودند برای پذیرش افکار نو پیش از پیش آماده ساخته است *

ولی مشکلاتی مانند بیسوادی، شرایط غیر بهداشتی، بدی وضع اقتصاد، شرایط بد مسکن، شیوع بیماریهای گوناگون و آکسیر و افزایش جمعیت عدم وسائل ارتباطی از جمله مسائل بیشماری هستند که گریبانگیر و مبتلا به مناطق روستائی میباشد و -

فعالیتهای که در زمینه بهداشت و عمران اجتماعی در سالهای اخیر انجام شده نتوانسته جوابگوی نیازمندیها و جبران کننده مافات باشد و گذشته از این در بسیاری از موارد -

پراکندگی مناطق و شرایط خاص اقلیمی تا همین خدمات ضروری پزشکی را برای مردم روستا نشین (اعم از پیشگیری یا درمان) با دشواریهای خاصی مواجه نموده و علاوه بر این نتایج حاصله از این فعالیتها در مناطق روستائی بعلت پائین بودن سطح سواد و عدم آشنائی و بی اعتقادی مردم روستا بسیار محدود و معمولاً " با عدم استقبال مردم مواجه است * لذا برای اینکه هزینه ها کاهش یابد و از وقت و نیروی انسانی و خدمات بهداشتی موجود حداکثر استفاده بعمل آید و آگاهی و اطلاعات بهداشتی افراد و خانواده ها در سطحی رضایت بخش قرار گیرد و روستائیان از لاقیدی و شک و تردید درآمده و حسن خودیاری در آنها بیدار شود اجرای برنامه های آموزشی بهداشت نهایت لزوم و اهمیت را دارد * چون اجرای هیچیک از برنامه های بهداشتی برای رفاه و عمران اجتماعی انجام نمیگیرند * بدون آموزش جامعه نمیتوانند موفقیت آمیز باشند و مناطق روستائی

باموقعیت بسیار حساسی که از نظر اجتماعی دارند بدون آگاهی بیشتر و بالا رفتن سطح اطلاعات و دانش قشرهای مختلف نخواهد توانست در کار تجدید سازمان اجتماعی و استفاده از امکانات جدید زندگی موفق گردد نفعی چون بدون تردید خدمات بهداشتی بنوع خود یکی از عوامل رفاه اجتماعی است و آموزش بهداشت یک عامل از کلیه عواملی است که برای بهبود وضع بهداشت و رفاه عمومی انجام میگیرد و برای تأمین سلامت عمومی بایستی این فعالیتهای سایر فعالیتهای اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی هم آهنگ و ادغام گردد . و برای اینکه فعالیتهای بهداشتی بطور اصولی در مناطق روستائی بنیان گذاری شود و از تلاش و فعالیتهای دیگر در این زمینه انجام میشود نتیجه مطلوب بدست آید . و سلامت جسمی . روانی . و اجتماعی عمومی - تأمین گردد باید فعالیتهای همه جانبه ای در زمینه آموزش بهداشت در جوامع روستائی که قرنها و سالها بدست فراموشی سپرده شده بودند انجام گیرد گرچه فعالیتهای آموزشی بهداشت در کشور ما همزمان با سایر فعالیتهای بهداشتی از سال ۱۳۳۱ بطور منظم شروع و با گذشت زمان بسط و توسعه یافت ولی چون در کار آموزش بهداشت با تغییر عادات و آداب و رسوم و معتقدات مردم و صدها مشکل اجتماعی اقتصادی و فرهنگی مواجه ایم و این مشکلات بر حسب جوامع مختلف هر یک ریشه عمیق اجتماعی . تاریخی و مذهبی داشته و بر حسب شرایط و احوال و احوال خاص مناطق با هم متفاوتند . یافتن راه حلی که قابل انطباق با شرایط و نیازمندیهای جوامع مختلف باشد غیر ممکن بنظر میرسد و باید در هر یک از مناطق با د نظر گرفتن کلیه مسائل و مقتضیات و شرایط خاص زمان و مکان در حل مشکلات بهداشتی آن محل از نظر آموزش - بهداشت اقدام نمائیم .

از طایرف دیگر در حال حاضر قسمت عمده تجهیزات و امکانات آموزشی بهداشتی بمناطق شهری اختصاص دارد و عمده فعالیتها در این مناطق انجام میگردد و گذشته از این — وسائل و امکانات و نیروی انسانی موجود جوابگوی احتیاجات مناطق روستائی نیست و علت نداشتن برنامه ریزی اصولی در کار آموزش بهداشت در گذشته از نیروهای موجود بنحو مطلوب استفاده نشده و مریمان بهداشت که مسئول اجرای برنامه های آموزشی بهداشت عمومی هستند خود را در برابر عظمت مشکلات آموزشی و نیاز بسیار از حد بلا تکلیف و ناتوان احساس میکنند . با در نظر گرفتن مسائل و مشکلات فوق الذکر و عدم امکان تربیت سریع افراد متخصص و ذیصلاح در زمینه آموزش بهداشت و گسیل آنها بمناطق روستائی بتعداد مورد نیاز شاید راه حلی که بتواند در رفع این مشکل تاحدی موثر باشد بتوسمه فعالیتها بهداشتی و جلب همکاری و خودیاری و آگاهی مردم کمک کند و راه را برای گسترش فعالیتهای بهداشتی در مناطق روستائی هموار سازد استفاده از سپاهیان انقلاب در اجرای برنامه های آموزش بهداشت است گرچه این روشنگران روستا عملاً در این زمینه میکوشند ولی بعلت عدم هماهنگی و نداشتن برنامه منظم پیش بینی شده و نداشتن رهبری صحیح و تجربه کافی از فعالیتها نتیجه مطلوب و مورد نظر بدست نمی آید . بدون شک با استفاده از این نیرو یا حداقل هزینه بدون صرف وقت جهت تربیت پرسنل . میتوانیم نیروی فسال و متحرک در کلیه مناطق روستائی کشور در امر آموزش بهداشت عمومی بسپاریم که بتوانند با هدایت و ارائه طریق مریمان بهداشت که در سطح برنامه ریزی فسالیت خواهند داشت . برنامه های آموزش بهداشت را بطور اصولی و مبتنی بر احتیاج و نیاز مناطق و با توجه بشرايط زمان و مکان اجرا نموده و بطور منظم پی گیری نمایند و در صورت لزوم بتدریج تعدادی از آنها که تجربه و ورزیدگی لازم را پیدا

کرده اند بعنوان پرسنل ثابت آموزشی در استخدام برنامه های بهداشتی کشور در آیند
مسلمان^۳ اجرای این برنامه کوچکترین وقفه ای در انجام وظایف سپاهیان انقلا ب
و اجرا خبرنامه مربوطه ایجاد نخواهد کرد . نحوه استفاده و چگونگی اجرای
برنامه مربوط پس از آشنائی با شرایط مناطق روستائی و نحوه فعالیت سپاهیان و بررسی
برنامه های آموزشی بر اساس طرحی در پایان این رساله پیشنهاد میشود .

شناخت و بررسی شرایط اجتماعی و اقتصادی روستا

روستا شناسی عبارت است از معرفت همه جانبه محیط طبیعی و انسانی ده و دریافت استعداد بالقوه و بالفعل آن بنحویکه این معرفت بتواند راهنمای صدیق در امر سرمایه گذاری و عمران باشد .

هدف از شناسائی و درك در حقیقت یافتن اطمینان از تایید سرمایه - گذاری و ارائه طریق عمران و توفیق در اداره روستاهاست به این ترتیب اساس کار در شناسائی روستا باید چنان باشد که هر چه بیشتر جامع و محیط نسبتاً " مهجور روستا را درك کرده و از طریق تسلط بر نقاط ضعف و قوت برنابسا مانیه های آن بکمک مردم فائق آئیم روستائیان مردمی سنت پرستند . ارزشها و مخصوصاً " ارزشهای اجتماعی در جوامع روستائی غالباً " رنگ و بوئی از سنت داشته و حتی هزاران سال رسوم و عادات و آداب بدلیل ثابت بودن محیط و عوامل تشکیلی دهنده آن عرف و سنت پیش از قانون و آئین نامه و و نظامات رسمی بر تصمیمات و تحریرکات و اقدامات اجتماعی موثر افتاده است .

این سنت ها غالباً " از سه عامه صل و منشاء و ریشه نژادی و معیشتی و مذهبی و محیط جغرافیائی الهام گرفته و پس از آن ناشی از رژیم سیاسی و ملک داری بوده است .

از جمله مظاهر سنت پرستی در جامعه روستائی حرمت خانواده و اقتدار به بزرگ و رئیس خانواده است . میدانیم که خانوار روستاها غالیا " صورت گسترده دارند و نه هستهای و در معنائی که جامعه شناسان اراده میکنند خانواده گسترده خانواده ایست که پدر و مادر و فرزندان و بستگان در یک مکان زندگی کرده و هم خانه و هم کاسه باشند و خانواده - هسته ای مشتمل بر اجتماع خاص زن و شوهر و فرزندان است .

در جامعه روستائی با الهام از حرمت خانواده و رئیس آن اقتدابه ریش سفیدان و معتمدان و (بزرگتران) نیز از سنتهای پراهمیت است . بحدی که میتوان گفت که در بسیاری از نهاد های اجتماعی و اقدامات عمرانی از این سنت استفاده شده و میشود که بعضی از مظاهر آنرا میتوان در اجرای امور زیر نام برد .

الف - انتخابکدخدا

ب - انتخاب اعضای انجمن ، شورای انصاف - هیئات مدیره تعاونیها

ج - انجام قرعه کشی و پیشک اندازی راضی و اجرای نسق .

د - بهنگام وقوع اختلافات و طرح دعاوی محلی .

ه - در امور خیرات و میراث .

و - در انجام مراسم عقد و عروسی .

ز - جمع آوری صدی و .

و بسیاری موارد دیگر که خوشبختانه بهشیران عمران و سپاهیان انقلاب نیز بارها بعنوان

اهم حرکت اجتماعی از آن استفاده کرده و میکنند .

روحیه سنت پرستی در روستاها تا حد ودی هم ناشی از آنست که آنها جز بتجربیات خود و پیشینیان اعتقاد ندارند . بهمین دلیل در امر ترویج باید از طریق تجربه آنها را مستقیم

و غیر مستقیم متوجه اقدامات عمرانی چه در امور نوسازی و غیره نمود *

سنت پرستی روستائی گاهی حمل بر ارتجاع فکری و بی اعتنائی و بی تفاوتی نسبت بترقی و تعالی مادی و معنوی میشود * این استنباط درست نیست روستائی سنت پرست است زیرا در طول قرنهای آنها از طریق تجربه کار کرده و تجربه و مشاهده وی ملاک طرز عمل وی در امور تولیدی بخصوص بوده است * روستائی تانینند و تجربه نکنند معتقد نمیشود تا تأمین پیدا نکند - اقدام نمی نماید *

این روحیه رامیتوان محافظه کار خواند و این خصوصیت با رزهرکشا ورزاست و در ایران روستائی بدلیل صلابت شرایط طبیعی و رژیم های غارتگر بزرگ مالکی و تمدنی کوچ نشینان حق داشته صاحب چنین روحیه بشود *

در داخل فلات ایران با توجه بوضع اقلیم و طبیعت غیربذال روستائی معمولاً دست بر زمین و چشم بآسمان داشته و وقتی هم که آسمان بوی عنایتی میکرده دستهای دیگران دامن وی را از شره رنج طاقت فرسای خونتهی میداشته است *

از اینرو بی اعتماد و بی تفاوت و بظاهر تنبل مینموده است حال آنکه هر جا این عوامل تعدیل میشده اند وی تولید کننده ای معتقد و پریشکار بوده است *

نیاز با استقلال اقتصاد در مناطق روستائی بحملل خاص معیشتی و شرایط زندگی و عدم ارتباط و دسترسی بسایر مناطق برای تأمین احتیاجات ضروری سابقه و ریشه ای عمیق دارد این نیاز با استقلال از یکسو همچون چیزی طبیعی است و از سوی دیگر زائیده اقتصاد خانوادگی های

اولیه و سیستم کولکیتی و اشتراکی و نظام پدرشاهی است که در آن هرکس بقدر نیاز خود - تولید میکند * هنوز در بسیاری از دهات کشور ما که فاقد راه و وسائل ارتباطی است روستائیان سعی میکنند علاوه بر مصرف خود تولید نکنند * بنابراین ده در بنیاد آن واحدی است طبیعی

و اجتماعی با اقتصاد بسته که تمام شرایط اتکای مخویش را از لحاظ سیاسی • اجتماعی
 اقتصاد در خود جمع دارد • و در زبان فارسی قدیم کلمه ده همان دهیویان را دینگه مو
 بمعنی سرزمینی و کشور است که نشان دهنده یک وحدت سیاسی • اجتماعی را در خود -
 دارد و فار این وحدت نوعی تجهیز و تسهیلات طبیعی (منابع آب و خاک و روشهای
 ساده بهره برداری) وجود دارد و بکمک این وحدت است که ^{لا} میتواند مایحتاج -
 خود را در طول سال فراهم کند و نیازی بخارج نداشته باشد • بطور کلی بوجود آمدن ده بر
 اثر معاضدت و همکاری و کار اشتراکی و خودیاری افراد خانوار بود • این کولکتیویزم روستا^{ها}
 که هم جنبه اقتصادی دارد و هم اجتماعی زائیده اقتصاد یابدائی و بسته خانوار و نتیجه
 ضعف تکنیک و ابزار تولید و عدم قدرت در مهار ساختن ^لسروهای طبیعی بوده است و -
 بطور کلی اقتصاد روستائی ^ببستگی است بر چهار اصل •

۱ - زراعت ۲ - دامپروری ۳ - باغداری ۴ - صنایع دستی • علاوه بر منابع چهارگانه
 فوق که در حقیقت ارکان اصلی و چهارستون اقتصاد اصیل روستائی اند منابع درآمد
 و اقتصاد دیگری نیز برای بعضی روستاها وجود دارد که اهم آنها صید و شکار جمع آوری
 گیاهان طیسی و صمغ دار و کار در کارگاهها و کارخانه ^{است}هایی که در قلمرو دور و نزدیک ده -
 وجود دارند میباشد •

اما آنچه مهم است و از درون اقتصاد روستاها رامنحون میسازد ظهور منابع تازه درآمد
 در داخل خودده است • در روزگار جدید بعضی منابع درآمد فوق الماده اهمیت یافتند
 و اهمیت آنها چنانست که گاه اقتصاد باستانی ده را برهم زده و ارکان اقتصادی تازه ای -
 بوجود میآورد نظیر • کشف و استخراج معادن و ایجاد واحدهای صنعتی و تولیدی استفاد^ه
 از منابع طبیعی و توسعه فعالیتهای توریستی که خاص دهکده ها و مناطقی است که بسبب

موقعیت جغرافیائی و اقلیمی خود مورد استقبال جهانگردان داخلی و خارجی می‌باشد • اقتصاد روستائی مثل هر اقتصاد دیگر دائما " در حال تحول است • روستاهای ما نیز از این دگرگونیها برکنار نخواهند ماند و روز بروز چهره آنها شهری‌تر و مردم‌مدنی‌تر و اقتصادش علمی‌تر خواهد شد زیرا پدیده‌های مختلف از جمله اصلاحات ارضی سیما جدیدی مالکیت ارضی در ایران داده است که بر اثر آن زندگی روستائی تحولات وسیعی را دریافت داشته و خواهد داشت • صرف نظر از جنبه‌های اجتماعی و سیاسی ناشی از احساس مالکیت زمین از سوی دهقانان و توسیع مفیدی که بر آن مترتب است جنبه اقتصادی قضیه بسیار اهمیت دارد و حصول توفیق در این زمینه براتبمشکل‌تر است و نیاز بزمان بیشتری دارد و بدون توجه بنکات زیر شاید موفقیت بسیار سخت و دیر بدست آید •

۱ - نقش شرکت‌های تعاونی که در واقع جانشین و قائم‌مقام مالکین سابق شده‌اند و پشتیبان

واقعی دهقان آزاد شده‌اند •

۲ - اعتبارات مالی برای سرمایه‌گذاری‌های جدید توسط سازمانهای دولتی •

۳ - ترویج روشهای تازه کشاورزی و توسل به فنون و وسایل جدید و دگرگونی و انقلاب در -

ابزار تولید و مکانیزاسیون زراعی •

۴ - بالا بردن سطح فرهنگ و بهداشت عمومی که منجر به باسواد شدن روستائیان و -

برخورداری از بهداشت بیشتر آنها شده و آنان را قادر میسازد تا فرصت بیشتری جهت بهتر

اداره کردن واحد اقتصادی خود بدست آورند • این اقدامات منجر به آن میشود که

تفاوت زندگی شهری و روستائی روز بروز کمتر شده و این امکان با حذف مالک عمده که عملا *

همه امور زندگی ده را در خود متمرکز می‌داشت و سپردن کار و وظیفه آنها بسا زمانهای عمرانی

بهداشتی • و فرهنگی و خاصه اعتباری فراهم میشود • بنابراین هرچه چهار شرط فوق‌الذکر

بخوبی و کمال تحقیق یابند بالا رفتن سطح زندگی و میزان تولید در روستاها حتی تـسـر خواهد بود و توسعه سواد و تعمیم خدمات بهداشتی و تأسیس هرچه بیشتر واحدهای تعاونی روستائی چهره جدیدی در مناطق روستائی کشور میدهد که زمینه را برای انجام مقاصد بهداشتی بیشتر از پیش فراهم میسازد .

۳ - وضع کنونی جوامع روستائی با استناد آمار و اطلاعات موجود

نخستین ابهام در بررسی دهات ایران در مورد عدد جمعیت و نداشتن آمار و

اطلاعات قابل اطمینان در زمینه های مختلف است .

جمعیت مناطق روستائی با استناد سرشماری سال ۱۳۳۵ - ۱۳۴۱ / ۱۴۱ / ۱۳۰۰۱ نفر و در آمار گیری نمونه ای سال ۱۳۴۲ - ۱۴ / ۷۱۵ / ۹۶۰ نفر و در سرشماری سال ۱۳۴۵ -

۱۵ / ۳۱۸ / ۲۳۱ نفر بوده است . از سوی دیگر در سرشماری سال ۱۳۴۵ ملاحظه

گردید که توزیع جمعیت در مناطق روستائی کاهش یافته بدین ترتیب که در سال ۱۳۳۵ -

۳۱ / ۴ جمعیت شهرنشین و ۶ / ۶۸ روستا نشین بوده اند در حالیکه این نسبت در سر

شماری سال ۱۳۴۵ از کل جمعیت ۷ / ۳۸ درصد شهرنشین و ۳ / ۶۱ درصد روستا

نشین بوده اند . افزایش جمعیت در مناطق شهری و کاهش آن در مناطق روستائی از مشکلات

و مظاهر کشورهای در حال توسعه است و مربوط به مهاجرت روستائیان بشهر میباشد

که علل مختلفی مانند بیکاری پنهان از میان رفتن صنایع دستی ورود ماشین در کار کشاورزی و

محدود بودن امکانات زندگی مانند بدی وضع مسکن و بهداشت ، کمی درآمد و غیره از جمله

عواملی هستند که روستائیان را وادار به مهاجرت مینماید . گرچه مهاجرت از ده بشهر

نشانه ای از تمایل عمومی جوامع در راه ترقی و نوخواهی است ولی اگر امکانات بیشتر وسائل

کار و زندگی بهتر در روستاها فراهم شود عملاً " از این قبیل مهاجرت ها جلوگیری خواهد نمود "

مسأله مهم دیگری که باید در هر برنامه عمرانی مورد توجه قرار گیرد پراکندگی مناطق روستائی و تعداد آنهاست باستناد آمار موجود کشور ما دارای ۴۵۴ بخش و ۱۴۵ شهرستان و ۱۳ - استان و ۸ فرمانداریکل و ۱۵۱۷ دهستان در آخرین تقسیم بندی کشور میباشد .

در مورد تعداد قرا و واحدها آمارگیری اختلاف نظر دارند . بعضی سازمانها تعداد قرا را ۱۶۳۷۲۲ بعضی ۵۶۸۹۳ قریه دانسته اند ، مسأله قابل ذکر دیگر موضوع پراکندگی دهات است . بهترین سطح برای نشان دادن تراکم روستاها مساحت ۱۰۰ کیلومتر مربع است در کشور ما در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع سه ده وجود دارد که برحسب نقاط مختلف این تعداد نیز متفاوت است بطوریکه ماکزیم این تراکم در بابل به ۲۱ ده و حداقل تراکم در شهرستانهایی مانند شاهرود ، جاسک ، چابهار ، ایرانشهر طبس است که کمتر از یک ده در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع است .

مقایسه آمار سال ۳۵ و ۴۵ حاکی از افزایش موالید همراه با تنزل مرگ و میر است . در سال ۳۵ گروه سنی تا ۱۴ سال ۴۳ و در سال ۴۵ این گروه به ۴۷ درصد کل جمعیت - رسیده است . و در مقابل این تغییر درصد جمعیت فعال کم شده چون در سال ۳۵ گروه فعال یعنی افراد بین سنین ۱۴ تا ۶۴ سالگی به ۵۳٪ میرسید در حالی که این رقم در سال ۴۵ تنزل داشته و به ۴۹ درصد رسیده باین ترتیب ۴٪ کم شده است .

وضع سواد در مناطق روستائی باستناد آمار موجود از آمارگیریهای سالهای ۳۵-۴۵ در طی این ۱۰ سال ما شاهد پیشرفت سواد هستیم در سال ۳۵ - ۱۰/۸٪ مردان و ۱٪ زنان ۶٪ مرد و زن باسواد بوده اند (گروه سنی ۱۰ سال ببالا) و در سال ۴۵-۲۱٪ مردان و ۴/۳٪ زنان که چهار برابر سال ۳۵ است و ۱۵٪ مرد و زن در گروه ۱۰ سال ببالا باسواد شده اند . با اینکه گروههای سنی درآیند و آمارگیری متفاوت است . معینا